

Riksintresse för kulturmiljövården

Åsby – Stenby Äng (D7)

Fornborgen Eskilstuna 117:1 vy mot Tuna Park, foto KBT

KUNSKAPSUNDERLAG

Värden

Kunskapsvärde

Vid Mesta, Åsby, Kolsta, Flacksta och Stenby finns det innehållsrika bosättningsmiljöer från bronsåldern som omfattar stora rösen, gravfält, skärvtenshögar, hållristningar, terrasseringar, röjda ytor, husgrunder och stensträngar i olika variationer. De visar på en expansiv bygd i kontinuerlig utveckling under hela bronsåldern. Denna utveckling har ett direkt samband med landhöjningen i området som inneburit att betesmarker tillkommit. Tillsammans bildar dessa miljöer en egen bygd under bronsåldern till äldre järnålder som alltjämt är välbevarad, med ovanligt goda förutsättningar att studera en helhetsmiljö från denna tid. I området finns små järnåldersgravfält i anslutning till de historiska byarna och vid Åsby och Ekeby finns det större yngre järnåldersgravfält. Gravfältens variationer tillsammans med framväxten av de historiska byarna kan bidra med intressant kunskap om bygdens utveckling in i historisk tid.

Åsen och dess färdvägar visar tillsammans med fornborgarna i området på ett övergripande kommunikationsstråk i norra Sörmland. Färdvägarna fortsätter vidare söderut och norrut längsmed Strömsholmsåsen, medan fornborgarna ingår i ett system av fornborgar som följer många av regionens sjösystem och vattenleder.

Upplevelsevärde

Gravfälten och fornlämningarna är många, varierade till formen och ofta tydliga med stora pedagogiska värden, i naturskön miljö. Bronsåldersmiljöerna vid Mesta, Kolsta och Flacksta erbjuder möjligheten att uppleva i det närmaste "intakta" boplatsområden från bronsåldern, vilket är ovanligt. Gravfälten på åsen och vid Ekeby samt Stenby fornborg är fornlämningar som är tydliga och monumentala med strategisk placering där det finns goda möjligheter att pedagogiskt förklara olika delar av samhället under yngre järnålder. Vid Ekeby finns t.ex. Södermanlands största treudd. Det ännu öppna landskapet med upplevelsebara siktlinjer kring Borsöknabäcken som minner om den bredare å-fåran med fornlämningar på ömse sidor. De hävdade betesmarkerna och den öppna åkermarken gör det möjligt att besöka och

uppleva fornlämningsmiljöerna och deras sammanhang. Hagmarker och åkermark tillsammans med äldre vägnät och gårdsbebyggelsen vid Åsby, Kolsta, Stenby och Mesta förmedlar upplevelsen av ett genuint jordbrukslandskap. Det äldre vägnätet har en autentisk prägel, bitvis med grusbeläggning där långa sträckor följer gränsen mellan in- och utmark.

Bruksvärde

Området har stor betydelse som rekreationsområde och som levande landsbygd för Eskilstuna stad. Området har stor attraktionskraft vid planering av lantligt belägna villaområden i närheten till Eskilstuna. Redan idag är området skyltat och tillgängliggjort genom parkeringsplatser. Utöver allmänhetens bruk har markerna stora värden som betesmark och åkermark.

Mål för att tillgodose riksintresset

- kunskapsvärde, upplevelsevärde och bruksvärde

Det ska vara möjligt att förstå och uppleva fornlämningsmiljöerna och sambanden dem emellan i landskapet. Fornlämningsmiljöerna ska vara tillgängliga för allmänheten. Hagmarker ska hävdas och åkermark brukas så att landskapets öppna karaktär består. Den övergripande bebyggelsekaraktären i området med äldre jordbruksbebyggelse ska fortsätta att dominera och vara viktiga blickfång i landskapet. De ålderdomliga vägsträckningarnas terränganpassade karaktär och beläggning ska bibehållas. Gårdarna i området ska ges förutsättningar att fortleva och bedriva ett bruk i linje med bevarandet av riksintresseområdets kvaliteter. Området ska fortsätta att vara ett attraktivt rekreationsområde.

Det innebär att:

- Fornlämningar bevaras enligt KML.
- Ingrepp eller förändringar i fornlämningsmiljöerna med närområde ska undvikas.
- Ängs- och hagmarker ska fortsätta att betas och att åkermarken brukas och inte planteras igen.
- Vägnätets kurvor bör inte rätas, grusbeläggningen bör vidmakthållas.

Beskrivning

Naturgeografi

Området präglas av Strömsholmsåsen, här benämnd Åsbyåsen, som går i nord-sydlig riktning. Öster om denna vidtar en mindre slätt som omges av höjder i norr och ett kuperat landskap i öster. I den östra delen löper Borsöknabäcken som i öster kantas av en markant förkastning. Öster om denna förkastningsbrant vidtar ett mjukt kuperat landskap med blockrika moränhöjder omgivna av ängs- och hagmark, bl.a. Stenby Äng, ett Natura 2000-område. De lägre markerna består av uppodlade lerjordar medan höjderna domineras av grusåsen i väster och blockrika moränhöjder. Höjdområdena är till största delen skogbeväxta.

Dagens landskapsbild

Höjdområdena domineras av skog och naturskön ängs- och hagmark, här märks särskilt den högresta tallskogen på åsen och de betade områdena vid Mesta Norrgård och Stenby äng. De lägre lerjordarna används som åkermark och bidrar till ett öppet landskap. I området finns det äldre jordbruksbebyggelse kvar vid Mesta, Åsby, Kolsta, Flacksta och Stenby. Bland dessa pågår jordbruksdrift vid Åsby och Kolsta. I nordost ligger St Eskils kyrkogård. I de yttre delarna av området märks flera villaområden av olika ålder som påminner om närheten till Eskilstuna stad. På åsen i sydväst finns några äldre småskaliga fritidshusområden. Genom den östra delen av området löper Eskilstuna Västerled, en hårt trafikerad förbifartsled.

Dagens brukande

Jordbruk och betesdrift, Stenby 4H-gård, äldre fritidshusområde, äldre villaområden, radhusområden, kyrkogård i nordväst, Kronoskogen-Stenby ängs naturreservat i öster.

Dagens bebyggelsestruktur

I norra delen av området vid Flacksta och St Eskils kyrkogård liksom i Borsökna i söder återfinns det villaområden som började växa fram redan under första hälften av 1900-talet. Nya avstyckningar i hagmarker och delningar av äldre större villatomter har medfört att områdena successivt förtätats. Dessa bebyggelseområden omfattar idag villor från 1900-talets samtliga årtionden till helt nya villor. Vid Flacksta finns ett kedjehusområde och vid Stenby i öster har det vuxit fram radhus, små hyreshus och villor under 1970-80-talen. Vid Flacksta pågår det projektering för ytterligare bostäder och vid Stenby uppförs det villor. Inom de äldre villaområdena finns flera välbevarade villor från hela 1900-talet.

Äldre jordbruksbebyggelsen i huvudsak från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal finns kvar vid Flacksta, Stenby, Mesta Mellangård och Norrgård. På Kolsta finns en äldre mangård med flyglar, smedja, vagnbod, brygghus och källare. Vid Åsby säteri gård finns flera välbevarade byggnader, den äldre putsade mangårdsbyggnaden med tillhörande flyglar från 1800-talets mitt och ett stort sädesmagasin i murad sten från 1857 med fogar med inlagd småsten, av en typ ekonomibygnader som var vanliga i trakten under 1850-talet. Till Åsby hör även en yngre mangårdsbyggnad uppförd i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet.

På åsen, vid Viby finns ett område med små äldre fritidshus av karaktären större kolonistuga omgivna av trädgårdar av olika karaktär. Merparten av dessa hus återfinns på ekonomiska kartan från 1950-talet och kan ses som exempel på äldre fritidshusområde av enklare slag.

Historiska skikt

Stenålder – i slutet av stenåldern sträckte sig en havsvik in över slätterna vid Åsby. Fem till tio lösfynd av yxor och andra föremål från stenåldern antyder att det funnits bosättningar i området under stenåldern.

Bronsålder – Genom landhöjningen kom de lågt liggande lerjordarna öster om Strömsholmsåsen att successivt torrläggas. Under bronsåldern ökade betesarealen vilket medförde att området var attraktivt för expanderande bosättningar. Detta märks genom ett stort antal fornlämningar i området som visar på flera väl sammanhållna boplatskomplex runt den centrala lerslätten. Vid Mesta, Åsby, Kolsta, Skölby, Flacksta, Stenby och Löppinge finns det miljöer som omfattar stora rösen, gravfält, skärvstenshögar, hällristningar, terrasseringar, röjda ytor, husgrunder och stensträngar. Flera av miljöerna är välbevarade, sammanhållna och visar på en expansiv bygd i kontinuerlig utveckling under hela bronsåldern. Området har haft ett strategiskt läge invid förbindelsen mellan Hjälmarens och Mälarens. Borsöknadalen kan ha fungerat som utlopp för Hjälmarens i början av bronsåldern. Under bronsåldern kom utloppet att söka sig via Eskilstuna stads område och det som blev Eskilstunaån.

Vid Borsökna, precis söder om riksintresset, ligger Eskilstuna 45:1, ett mindre gravfält som uppvisar fyra s.k. Brobyhus, en form av rektangulära stensättningar, idag uppfattade som en specifik gravform, som brukar tidfästas till äldre bronsålder.

Järnålder – Under loppet av järnålder utkristalliseras det som kom att bli de historiska enheterna i området. Bronsålderns små gravfält byggdes på med gravar av olika former som visar att bosättningarna fortlevde i området. Gravarna består av stenpackningar och uppvisar stora formvariationer. Vid sidan om de vanliga runda stensättningarna förekommer det mittblock, skeppssättningar, fyrsidiga stensättningar, resta stenar och andra detaljer. Vid Flacksta finns Södermanlands största treudd, med 25 meter lång sida. Utmed åsen finns ett antal hålvägar som visar på åsens betydelse som färdväg.

Borsöknadalens betydelse som en viktig alternativ farled till Eskilstunaån var sannolikt av stor vikt långt fram under järnåldern även om landhöjningen gjorde att området hamnade allt längre från den Mälmarvik som skar ner i norr vid Ekeby. Fornborgen norr om Stenby har daterats till slutet av 400-talet och har bitvis höga kallmurade murpartier. Den ingår i ett system av fornborgar utmed Borsöknadalgången och Eskilstunaån. I området finns ytterligare fornborgar (ev gravhög) vid Löppinge och i söder vid Källby. De ligger på krönen av den förkastningsbrant som kantar östra sidan av Borsöknadalgången.

Flera av gravfälten i området, vid Kolsta, Flacksta, Ekeby, Stenby och Åsby uppvisar högar och övertorvade stensättningar som visar på kontinuitet in i yngre järnålder. Det är dock endast vid Åsby med ca 300 högar och vid Ekeby/Flacksta med ca 50 högar som man kan ana mer betydande stormannamiljöer från yngre järnålder. Ortnamnen i området visar att byarna varit etablerade under yngre järnålder och har ändelser som -sta, -by. Byarna är sammanbundna av ett vägnät som passerar tätt invid gravfälten och som troligen har en sträckning som går tillbaka till minst yngre järnålder.

Medeltid – Området övergår till att bli en mer ordinär stadsnära landsförsamling. Norr om området uppfördes en kyrka vid Ekeby, som idag ligger som ödekyrkogård.

Nyare tid – Skölby som återfinns på kartor från 1600-talet avhystes för att hamna under säteriet Åsby. Löppinge anges som arbetarbostad på 1800-talets härads-karta och hör då till Lagersberg. Mot slutet av 1800-talet anlades St. Eskils kyrkogård. I norra delen av området, vid Flacksta – Kolsta och på åsen ligger en rad torp och backstugor. De ligger i för obesuttna typiska bebyggelse-lägen.

1900-talet – vid mitten av 50-talet har det vuxit fram små villaområden vid Borsökna, vid Flacksta och i anslutning till St. Eskils kyrkogård. Under 1950-talet försvinner bebyggelsen vid Löppinge och vid Viby runt 1985. I slutet av 1900-talet kommer området att påverkas genom förbifart Västerleden som i stort följer Borsöknabäcken och skär rakt genom området. De äldre villaområdena förtätas och växer ut. Vid Borsökna, Flacksta och Mesta söder om och i direkt anslutning till riksintresseområdet växer det fram villaförorter. I öster, nära Stenby och Löppinge gamla tomt har det uppförts radhus och kedjehusområden.

Värdetext 1987

Central fornlämningsbygd med bl.a. länets största gravfält. Typiskt läge i anslutning till både grusås och vatten och med en bebyggelsekontinuitet från bronsålder. De tidigare så betydelsefulla vattenlederna kantas av fornborgar.

Historiska näringar

Jordbruk.

Kommunikation

Strömsholmsåsen har varit en viktig förbindelselänk mellan Uppland och Södermanland. I området finns en rad äldre välbevarade vägsträckningar som går tillbaka till minst yngre järnålder vilket kan utläsas genom hur de ansluter till förhistoriska gravfält och hur de binder samman byarna. På åsen finns flera sträckor med halvvägar som löper parallellt med eller som ansluter till den ålderdomliga och välbevarade väg som följer åsens östra fot. Andra ålderdomliga, vägsträckningar återfinns i norr mellan Åsby – Kolsta – Flacksta och utmed östra sidan av Borsöknabäcken förbi Stenby och Löppinge bytomt i riktning mot Lagersberg. De är terränganpassade och har ofta ett traditionellt läge mellan in- och utägomark.

Samhällsfunktioner

Jordbruksbygd

Makt

Ovanligt stort gravfält vid Åsby som talar för en stormannagård i detta område, alternativt ett gemensamt bygdegravfält. I historisk tid har området präglats av självägande bönder och en säteribildning vid Åsby.

Vems landskap

I huvudsak de självägande böndernas.

Visuella/ historiska samband

Färdvägen på åsen passerar de stora gravfälten på åsen. Vägarna i området har kontinuitet från minst yngre järnålder och många är i bruk alltjämt idag. Ett stort antal av de förhistoriska bosättningarna uppträder i nära anslutning till de historiska byarna och visar på en lång kontinuitet i markutnyttjande.

Koppling till naturgeografi

Flera bronsåldersmiljöer i anslutning till vad som en gång var en närmast lagunliknande saltvattensvik i ett dåtida innanhav. Landhöjningens och dess betydelse för framväxten av nya betesmarker har varit en viktig faktor för utvecklingen av områdets bronsåldersbygd. Gravfälten och färdvägarna på åsen visar tydligt på åsens roll.

Borsöknadalen kan ha fungerat som utlopp för Hjälmarens i början av bronsåldern. Dalgången har troligen varit viktig som alternativ farled till Eskilstuna-ån långt fram under järnåldern.

Administrativa uppgifter

Namn och identitet: Åsby – Stenby Äng (D7)

Socken: Eskilstuna stad och Fors socken

Kommun: Eskilstuna kommun

Karaktärstyp: Fornlämningsmiljö

Karaktärsord: Brobyhus, rösen, stensättningar med mittblock, variationsrika gravfält från bronsålder och äldre järnålder, boplatsområden från bronsålder, skärvstenshögar, hållristningar, röjda ytor, terrasserade ytor, platskontinuitet, fornborgar, hålvägar, färdvägar och äldre vägsträckningar, höggravfält på ås.

Befintliga skydd

Fornlämningar, 2 kap. KML

Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap.6§ MB

Natura 2000 (4 kap 8§MB)– Stenby äng

Naturresevat Kronoskogen- Stenby äng, del av.

Biotopskydd för ädellövskog, alléer, vattendrag.

PBL 8 kap. §13, 14, 17.

Uttolkning av gräns 2014

Gränsen justeras i söder så att den exkluderar Borsökna villsamhälle och beslutade planområden eftersom dessa områden har förlorat sin koppling till områdets fornlämningsmiljö. Det är angeläget att stensättningarna på åsens södra del ingår i riksintresseområdet då de tydligt visar åsens roll som sammanlänkande stråk i området.

I norr vid Flacksta justeras gränsen så att befintliga och planerade villaområden från 1900-talet och 2000-talet exkluderas, däremot inkluderas hela Ekeby gravfältet och de högar och stensättningar intill detta. Även det nytilkomna bostadsområdet Stensby i sydöst med radhus och villor från sent 1900-tal och tidigt 2000-tal exkluderas.

I nordöst utvidgas gränsen vid Tuna Park och Svallinge gårde så att det öppna landskapet utmed den forntida vattenleden, idag Borsöknabäcken, med fornlämningar på ömse sidor, och sambanden mellan dessa, förblir läsbart. I öster utvidgas gränsen något så att det omfattar den sammanhängande forntidsmiljön.

Tid	Bebyggelse	Markanvändning	Kommunikation	Samhällsideologi Makt/sociala	Karaktärsområden/ -lämningar Illustrationsförslag
Stenålder	Ett tiotal lösfynd av bl.a. stenyxor från yngre stenålder antyder bosättningar i området		Vattenvägar vid Mälarens innanhav		Ev. lösfynd av stenyxor
Bronsålder	Vid Mesta, Åsby, Kolsta, Flacksta och Stenby finns det ovanligt innehållsrika bosättningsmiljöer från bronsåldern med rösen, gravfält, skärvstenshögar, husgrunder, hållristningar och röjda ytor.		Havsvik som torrläggs genom landhöjningen. Havsvik går in till Mesta under hela bronsåldern. Ev äldre utlopp för Hjälmarens.	En väl sammanhållen bronsåldersbygd.	Boplatsmiljöerna vid Mesta Norrgård, Röse vid Kolsta
Äldre järnålder	Gravfälten byggs på med äldre järnåldersgravar, treuddar, firsidiga stensättningar, resta stenar		Fornborgar utmed Borsöknaådalgången		Gravfälten på åsen, Stenby fornborg
Yngre järnålder	Ortnamn som –sta och –by visar att bebyggelsen etableras. Övertorvade stensättningar och högar på gravfälten. Två större enheter vid Ekeby i norr och Åsby vid Åsen		Åsen som färdväg med hålvägar invid gravfälten.	Stormannagårdar vid Åsby och Ekeby	Stora högggravfält vid Åsby (300 högar) och vid Ekeby (50 högar).
Medeltid	Byar och gårdar lever vidare.			Kyrka på Ekebys mark – utanför Riksintresset.	
Nyare tid – 1800-talet	Åsby – större gård. Framväxt av torp och backstugor på åsen och i backarna vid Kolsta och Flacksta. St Eskils kyrkogård anläggs under 1800-talet.		Landsväg på åsen.	De obesuttnas torp och backstugor	
1900 – 2000-talen	Villaområden vid Flacksta, St Eskils kyrkogård, Borsökna och i slutet av 1900-talet vid Stenby och Löppinge.		Nya vägar genom området, på åsen, förbifart Västerleden.	Villaförorter	